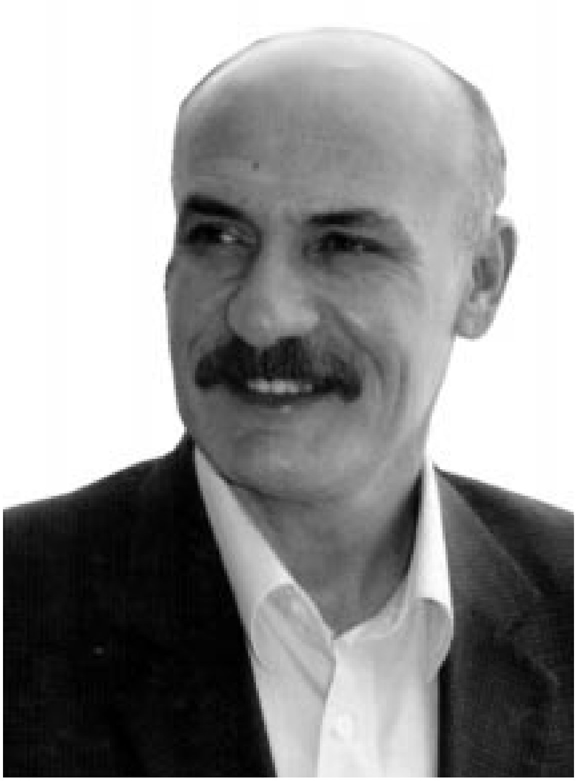

جەبار جەمال غەریب: لە بایۆگرافی نووسینەوەدا ڕۆماننووس هەموو کەسەکانە و کەسیشیان نییە

هەڤپەیڤین: ڕامان

جەبار جەمال غەریب لە ناو ڕۆشنبیری کوردیدا ناوێکە سەنگایی داهێنانی هەیە. لەگەڵ دەرکەوتنی درەوشایەوە. پێویستی بە ناساندن و پێشکێش کردن نییە. لە هەشتایەکانەوە خولیای نووسین و خۆنووسینەوەیە، بەڵام دەرکەوتنی تەواوی وەک ئەزموونێک لە نەوەتەکانەوەیە. دەرچووی بەشی ئینگلیزییە و سوودی لە ئەدەبیاتی ئەم زمانە وەرگرتووە بۆ موتربەکردن و گەشەپێدانی ئەدەبی خۆی. بەرهەمی زۆری چاپ کردووە. لەوانە:

١- شێخی داමووس، ڕۆمان- ١٩٨٨.
٢- چناری شیر، ڕۆمان- ١٩٩٩.
٣- دنیا لە کتێبێکدا، ڕۆمان- ٢٠٠٢.
٤- نامەکانی ژاکۆن، کۆچیرۆک- ٢٠٠٢.
٥- چۆن بۆ ئەبەد دەژی، وەرگێڕان- ٢٠٠٢.
٦- خوێندنەوەی کتێب، لێکۆڵینەوە- ٢٠٠٢.
٧- هاتنە خوارەوەی فریشتەکان، وەرگێڕان، ٢٠٠٥.
٨- لەسەر باران دەنووسم، ڕۆمان- ٢٠٠٦.
٩- تۆش من دەناسی، چیرۆک بۆ منداڵان- ٢٠٠٦، لەگەڵ چەند نۆڤلێتێک کە لەچەند ژمارەیەکی گۆڤاری ڕاماندا بڵاوی کردوونەتەوە.

لەم چاوپێکەوتنەدا بەوردی و چڕی دەربارەی چیرۆک و ڕۆمان دەدوێت و ئەزموونی خۆی لەبارەی نووسینەوە ئاشکرا دەکات.

ڕامان: هەموو داهێنەرێک لە کردەی داهێنانیدا دید و گۆشەنیگای تایبەت بەخۆی لە ئەزموونیدا بەدی دەکرێت. دید و گۆشەنیگای تۆ لە کردەی چیرۆک و ڕۆمان و ئەو وتارە ڕووناکبیرییانەی دەیاننووسیت چییە و چۆنی بەخوێنەر دەگەیەنی؟

جەبار جەمال غەریب: کردەی نووسین بۆ خۆی هەوڵێکە بۆ خوێندنەوە، یان تەفسیرکردنی ژیان لەگۆشەنیگای تایبەتەوە، بەڵام من هەوڵ دەدەم زیاتر لەوەی گۆشەنیگایەکی تایبەتم هەبێت، دنیایەکی تایبەت دروست بکەم، لە هەموو ئەو دەقە ئەدەبیانەی نووسیومن هەوڵم داوە دنیایەک خەڵق بکەم کە خوێنەرەکانم هەست بکەن هاووڵاتی، یان دانیشتووی ئەوێن. مەبەستیشم ئەوەیە بە هاوزمانەکانم بڵێم بەتەنیشت دنیای ئەوانەوە جیهانێکی دیکە هەیە، سەرەڕای ئەوەی نووسین بۆ من گەشت و سەفەرکردنە، بۆ من ئەزموونکردنی ژیانێکی تازەیە، بۆیە من لەو ژوورە بچووکەی خۆمەوە ژیانی تاکەتاکەی کارەکتەرەکانی کۆمەڵگاکەی خۆم ئەزموون کردووە، هەر لەو ژوورەی خۆمەوە بەدنیادا گەڕاوم، بەپێی هەموو کتێبە ئایینییەکانیش خودا سەرەتا لە وشەدا جیهانی دروست کردووە، من هەوڵم داوە دنیایەک لە وشە و ڕستەو کاغەز خەڵق بکەم کە زۆر لەو دنیایە حەقیقیترە.

زمان بۆ خۆی هەڵگری گۆشەنیگاو دەلالەتی تایبەتە هەر بۆ نموونە کاتێک دەڵێین «ئەو کچە درێژە»، یان «ئەو کچە باڵابەرزە» ڕاستە لەڕووی بابەت و فەرهەنگەوە هاومانان، بەڵام لەڕووی ئیستێتیکی و گۆشەنیگاو تێڕوانینی زەینی دوو ڕەهەندی، تەواو جیاوازن.

زۆرجار هەست دەکەم وشەکان بۆ ناونانی بابەتە بەرجەستەکان دروست بوون، وەکو کورسی و پەنجەرە و خومخمۆکە، هەرچەند ناونانی (شتەکان) بەڕاستی قورسە، کێ ناوی کەر و پڵینگ و ئەسپی نا، کێ وشەی هەنجیر و هەناو و ئاڵوباڵووی بەو درەختانە بەخشی، ئەوە بۆ خۆی قودرەتێکی ئەفسانەیی بەکارهێنەرانی زمانە کە ئێستا زۆر بەداخەوە قودرەتی بەرهەمهێنانی زمان لەبەرانبەر بەکارهێنەرانی ئێجگار لاوازە، بەڕادەیەک خەریکە زۆر زمانەکە ستۆک دەکەن.

بەڵێ زۆرجار هەستم دەکرد وشە تەنیا بۆ ناونانی کەلوپەلە، دەنا دەبێ بۆ دەربڕینی ناخ مۆسیقا بنووسین، بۆیە من لەزۆر لە چیرۆکەکانمدا هەوڵم داوە شتێک لەئاواز و مۆسیقا لەنێوان وشە و ڕستەکاندا بخوڵقێنم کە ئەوەش تا پلەی پڕووکان، ماندووکەر و تا پلەی نەمری لەزەت بەخشە.

ئەو وتارانەش کە پێیان دەڵێی ڕووناکبیری، لەوپەڕی سادەییدا دەیاننووسم، بەتەواوی دیتنی من بۆ دنیای واقیع پیشان دەدەن، گۆشەنیگای ئینسانێکە کە هەست دەکات مرۆڤ تائێستا لەوپەڕی تەنیایی و بەدبەختی خۆیدا دەژی، هەر بۆیەشە هەوڵ دەدات لە ڕێگای بەدەستهێنانی سامان و ناوبانگی ساختە و بڕوانامەی تەزویر و ڕق وتوندوتیژییەوە بە بەختیاری و خۆشنوودی بگات.

من لە قووڵایی فیکر و زانستیشدا ناتوانم دەست لە ئەفسانە بەردەم، هەر ئەوەشە وتارەکانم لە نووسینی

من لە ڕۆماندا ئەوکەسەم کە دەبێ هەبم، بەڵام لە مێژوودا ئەوکەسەم کە هەرگیز نابێ هەبم

خەڵکانی دیکە جیا دەکاتەوە. لە وتاری «ئەفسانەی نیشتەجێبووندا» دەمەوێت ئەوە بسەلمێنم کە کێشەکە لەوەدایە ئێستا گاڵتەمان بە هەوڵی کۆتر دێت بۆ پووشکێشانەوە، ڕقمان لە بێزار نەبوون و ماندوونەبوونی مێروولەیە لە کێشانەوەی دنکە گەنمدا، تووڕەین لەوەی هەنگ ئەو هەموو گیزە گیزە دەکات تا ئەوەندەی سەری دەرزییەک هەڵاڵە کۆکاتەوە. ئەو وتارە هەر پیاوێکی ئاقڵ بینووسێ باسی گرانی چیمەنتۆ و شیش و زەوی دەکات. لە وتاری «کولتووری گریاندا» دەمەوێ ڕایەڵێک لەنێوان شمشاڵی قالە مەڕە و گریانی میر مەحموودی باباندا بدۆزمەوە، لەنێوان خەمۆکی کورد و پەنجە پیرە لۆکەکانی ئەو شمشاڵژەنە کە دەشێ کەسێکی زانستمەندی عاقڵ هەر گاڵتەی بەو بۆچوونەی من بێت.

سەرەڕای ئەوانە، باوەڕم بەوە هەیە کە هەتا لەژیانی تایبەتیشماندا، گۆشەنیگا پێوەندییەکی ڕاستەوخۆی بەهەڵبژاردنی جل و ڕەنگ و خواردن و کتێبیشەوە هەیە. تایبەتمەندی مرۆڤەکان لەگۆشەنیگایاندایە، ئەگەر نا هەموومان یەک گۆشەنیگامان هەبێ و حەزمان لەیەک نووسەر بێت و تەنیا فاسۆلیاشمان پێخۆش بێت بۆ ئەوە دەبێن لە تەویلەیەکدا کۆمان بکەنەوە.

ڕامان: چۆن نووسینی بیۆگرافیا پێوەندی بەهونەری ڕۆمانەوە دەکات، یان ڕۆمان بۆ دەوڵەمەندی و فرەدەنگی چەند سوود لە ڕەگەزی بیۆگرافیا وەردەگرێت؟ ئەم دوو ڕەگەزە بە چ شێواز و ئاستێک هاوکاری یەکترن بۆ بەرهەمهێنانی دەقی زیندوو؟

جەبار جەمال غەریب: بایۆگرافی نووسینەوەی ژیانی کەسێکە لەلایەن کەسێکی دیکەوە، بەڵام ئەوکەسە هەمیشە خودی ڕۆماننووسە. ئەگەر هەنگاوێکیش دوور لە خۆمانەوە وەستابین. واتا ڕۆماننووس هەموو کەسەکانە و کەسیشیان نییە. من بۆ خۆم زۆر زەحمەت دەکرێ کەسێک بم، واتە ناکرێ کەسێکی بەرجەستە بم، بەڵام ڕستەو وشەم، وێنە و خەیاڵم، حەقیقەتم. بایۆگرافیا بزمارە هەرە قورسەکانی لەسەردەمی منداڵیدا دەکوتێ، ئەو بزمارانەی دەگەنە سەر مۆخ، تۆزێکی کە درێژترین پرۆسەکە تووشی ئیفلیج بوون دەکەن. من منداڵی خۆم نانووسمەوە، هەرچەندە ئەو تەمەنە سیحری خۆی ڕژاندووە.

دەبێ ئەوەشمان لەبیرنەچێ بایۆگرافی بەشێکە لەمێژوو، بەڵام ڕۆمان هونەری ئێستایە. ئێستایەک کە هەرگیز تەواو نابێ، ئێستایەک کە هەرگیز تێناپەڕێ. مێژوو دەنگی بەرزترە، تا دەتوانێ هاوار دەکات و هەمووان ناچار دەکات گوێی لێبگرن، بەڵام ماندوو دەبێت و دواتر کپ دەبێت و لەبیر دەچێتەوە. ڕۆمان دەنگی باڵی باڵندەیەکە لە بێ دەنگیدا، دەنگی لەرینەوەی گوڵێکە، یان شکانی دڵێکە. کە بۆ هەمیشە دەبیسترێ. ئەو بەشەی بایۆگرافیا کە مێژوو ناینووسێتەوە، کە لە ژیانی کەسەکان و خێزانەکان و دەوڵەتەکاندا باس ناکرێ، ئەو بەشەی وەک باڵندە، یان ئەگەر بکرێ بڵێین وەک تۆز لە بایۆگرافیا هەڵدەستێ و دێتە ناو ڕۆمانەوە. من لە ڕۆماندا ئەو کەسەم کە دەبێ هەبم، بەڵام لەمێژوودا ئەوکەسەم کە هەرگیز نابێ هەبم، کە هەرگیز لەمن ناچێ. مێژووی هەریەکەمان

مێژوویەکی درۆیە، تا ئێسقان درۆ، مێژووی هەمووان جگە لە گاڵتەیەکی مردن هێن هیچی دیکە نییە، مێژووی کەسەکان ئەو بەشەیە کە دەشێ لە ئەلبوومی ماڵەکاندا، لە دۆسیەی دائیرەکاندا هەڵگیری و شانازی پێوە بکرێ، یان ئەو چەند دێرەی لەسەر کێلەکانمان دەنووسرێن، کە هەرگیز ڕاستی نین و درۆن، مێژووی ئێمە ئەو مێژووە شاراوەیە کە لەناخی خۆماندا هەڵی دەگرین، مێژوویەکی گران و خوێن تاڵ و هەندێ جار شیرین و خۆشەویست، بەڵام قەدەغە و یاساغ.

لەگەڵ هەموو ئەوانەشدا بەرهەمهێنانی دەقی ئەدەبی لە دەرەوەی بایۆگرافیا، یان مێژوو کارێکی سەختە، بەڵام ئەستەم نییە. زۆربەی ئەو کارانەی لەدەرەوەی مێژوو بەرهەم دێن، بابەتی ناوازەن.

هەتا لەنا ئاگاییشدا بایۆگرافیا ئاراستەمان دەکات، فرۆید لە وانە بەناوبانگەکەی ساڵی ١٩٠٠ ئەو ڕاستییە ئاشکرا دەکات، کە ڕووداوە هەستیارەکانی دوێنێ، ئەوانەی کە دەیانشارینەوە و لەبەریان هەڵدێین ئەوەتا بەوپەڕی زیندوویی لەقووڵایی ئاگاییماندا پارێزراون، ئەو ڕووداوە قەدەغانە وەک کەروێشکی ژێر زەوی باخچە هەمیشە کونێک دەدۆزێتەوە پێیدا بێتەدەر، ئەو ڕووداوە یاساغانە هەمیشە سنگی خۆیان ڕەپێش دەکەن و دەیانەوێ ئازاد بن و بێنەدەر، بەڵام ئینسانەکان، ئاغا پڕ نهێنییەکانی سەر زەوی، ئێمە بەدەستێک لە پۆڵا دەمکوتیان دەکەین. ئەوەی دەبێ ڕوون بکرێتەوە ئەو ڕووداوە شاراوانە هەرگیز نابنە مێژوو، چونکە هەرگیز بەشێک نین لە ڕابردوو، ئەو ڕووداوانە لەزەمانێکی تێپەڕیو ڕوویان داوە، کەچی کاریگەرییان بەسەر ئەتوار و بیرکردنەوە و شێوازی ژیانی کەسەکان ئامادە و زیندووە.

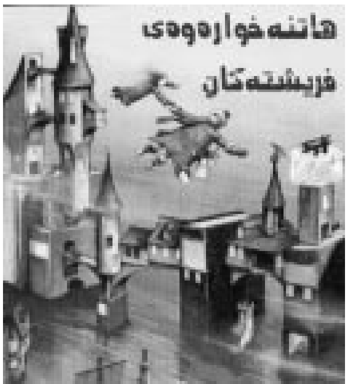

کەشفکردنی ئەو نهێنییانە کە بۆ خۆیان وەک بەشێک لە بایۆگرافی سەیر دەکرێن کاری ڕۆمانە، یان بەسادەتر بیڵێم کاری ڕۆمان پیشاندانی جیاوازی ڕەش و سپی نییە، بەڵکو سەرنجدانە لەتۆنەکانی ڕەش و

کاری ڕۆمان پیشاندانی جیاوازی ڕەش و سپی نییە، بەڵکو سەرنجدانە لە تۆنەکانی ڕەش و ئاستەکانی

ئاستەکانی.

لەنامەیەکیشدا بۆ قوتابییەکی ماستەر نووسیبووم کە من لەمنداڵیمدا دوو ژیانم هەبوو «بێ گومان ئێستاش هەروا» ژیانێک لەناو خێزان و گەڕەک و قوتابخانە لەو ژیانەدا وەک قوتابییەک بەرگەی لێدان و شەڕ و ئەرکی قوتابخانە و دەردەسەرییەکانم دەگرت. ژیانی دووەمم «وەک بەشێکی زۆری خەڵکی» ژیانی ناو حیکایەت بوو، حیکایەت بەشێکی هەرە گرنگی ژیانی خەڵکی داگیر دەکرد، لەو ژیانەدا من ئازاد و سەرفیراز بووم، قسەکەر و پاڵەوان بووم، دێوی ڕەشم یەخسیر دەکرد و شازادەم ڕزگار دەکرد، لەو ژیانەمدا سەفەرە نەبڕاوەکانم دەستی پێکرد و چوومە شارە پڕ نهێنییەکانی ژێر زەوی و ئەژدیهای حەوت سەرم کوشت و بەسواری پشتی سیمرخ گەڕامەوە سەر زەوی و گۆشتی ڕانی خۆم دایە و شەلیم، ئەو چاکی کردوومەتەوە، ئەو ژیانی دووەمە نەبایە، نەک نەدەبوومە ڕۆماننووس، بەڵکو هەر دەمردم. لەو ژیانەمدا لەگەڵ پیرێژنێک نەک وەک پیرێژنە بێ دەسەڵات و نەخۆشەکانی ئێستا، بەڵکو لەگەڵ پیرێژنێکی سیحرباز و زۆرزان و ئازا سواری خەڕەک بووم تەواوی دنیا گەڕام، بۆیە هیچ سەیر نییە کە بڵێم (من کوڕی حیکایەتم).

ڕامان: تێکەڵاوی و ناحاڵیبوونێک لە ئاستی شیعرییەتی زمان و زمانی شیعرییەت هەیە، لە چیرۆک و ڕۆماندا شیعرییەتی زمان و زمانی شیعری چۆن کاریان پێکراوە، بەتایبەتی لەکارەکانی تۆدا ئەم خاڵە دیار و گەشاوەیە، تەنانەت لە هەندێک لەو نووسینە ڕەخنەییانەی دەربارەی کارەکانت نووسراون ئەم تێکەڵکردنە هەیە؟

جەبار جەمال غەریب: کاری هەرە ناخۆش ئەوەیە لەسەر کارەکانی خۆت ڕوون کردنەوە بدەی، گەرچی ئەو تێکەڵییەی باست کرد کەمێک لە ڕوونکردنەوەمان دوور دەخاتەوە و دەمانخاتە ناو خانەیەکەوە کە لەوەزیفەی زمان لە ئەدەبدا بدوێین. ئاستی ئەدەب، ئاستی بیرکردنەوە و فیکر، ئاستی بۆچوون و لێکدانەوە بەئاستی زمانەوە بەندە. لە هەموو زمانەکانی دنیادا نموونەیەک نادۆزیتەوە کە بابەتێکی شاکار بەزمانێکی بێ توانا، یان ئاست نزم نووسرابێ. من دڵنیام هەتا لەسەردەمی خۆشیدا زمانی شکسپیر زمانێکی سادە و بازاڕی نەبووە، بەڵکو زمانێک بووە بۆ لەزەت لێکردن و بەرجەستەکردنی، ئەزموونێکی بەرزی کۆمەڵایەتی و خوێندەواری پێویست بووە. هەرچەندە هەموو ئاستەکانی زمان هەڵگری جۆرێک لە تێگەیشتن و دەلالەتن، چونکە زمان لە بێ ماناییدا بەرهەم نایە.

زۆرجار ئامۆژگارییان کردووم کە زمانەکەی من زمانێکی قورسە، دەبێ ئاسان و سادە بکرێتەوە، من هەمیشە بەڵێنم داوە کە بەقسەیان بکەم، بەڵام پرۆسەی داهێنان، یان کردەی نووسین گوێی بەو بەڵێنانەی من نەداوە و ئاستی خۆی نەگۆڕیوە.

بەڵێ هەموو بابەتێک زمانی خۆی هەیە، زمانی ڕۆمان زمانی گێڕانەوەیە، بەڵام گێڕانەوە بەمانای بەسەرچوون نا، یان زمانی ڕۆمان زمانی بنیادنانی حیکایەت، با بەراوردێک بکەین، هەر بۆ نموونە سینەما، زمانی سینەما وێنەیە، ئامرازی وێنە کامێرایە، ئەرێ هەموو کامێراکان یەک ئاستن؟ ئەرێ توانای کامێرەکان لەگەڵ توانای هەڵگرەکە ناگۆڕێ؟ هەموو دیمەن و وێنەکانی سینەما یەک ئاستن؟ سینەما لە شوێنێکدا کە کوڕی واقیعە، کوڕی بابەتی مەتریاڵ و بینراوە، لەگەڵ ئەوەشدا سینەما ئەمڕۆ خودای فەنتازیا و خەیاڵ و سیحرە. زمانی سینەما ئەمڕۆ زمانێکی دیکەیە، زمانی فڕین و تواناکان و هەڵگەڕانە بەئاسماندا. ئەو گۆڕانە بۆ هەموو بابەتەکان ڕاستە، ئەرێ بۆ نابێ بۆ زمانی چیرۆک و ڕۆمانیش ڕاست بێت، ئەرێ بۆ دەبێت زمانی ڕۆمان هەر هەمان زمانی سادە و بێ گرێ و پرسیار بێت؟ من کاتێک وەک خوێنەر دوای ماوەیەک ڕۆمانێکی خۆم دەخوێنمەوە لەو زمانەی بەکارم هێناوە سەرم سوڕدەمێنێ، سەرسام دەبم بەرانبەر بەو خەیاڵ و فەنتازیایە، کە هەر دەڵێی تازە دەیانبینم، لەبەرانبەریشدا هەندێ ڕستەی سادە و بێ خەیاڵ و ڕووت دەبینم کە فەزای ڕۆمانەکە ناچاری کردووم، بەڵام بە هەموو حاڵەتەکان ڕۆمانەکەیان دروست کردووە، جیا لە وانە من بۆ کەسێکی تایبەت نانووسم، بەڵام بۆ خوێنەرێکی تایبەت دەنووسم کە سەرکێشە و حەز بەزمان و فەنتازیا و خەیاڵی جیاواز دەکات، دواجار خۆشی تووشی حاڵەتێکی شیعری دەبێت و کتێبەکەم

هەڵدەداتە ناو لافاوێک لەخوێن کە بێگومان خوێنی دڵیەتی، من بۆ هەر ڕۆمانێک یەک تاکە خوێنەری وام هەبێ دەتوانم درێژە بە نووسین بدەم. ئیدی دوای ئەوە کارێکم بەسەر دنیاوە نامێنێ، کارێکم بەسەر ئەو دەزگا و نووسینگانەوە نامێنی بۆ ئەوەی خەڵات ببەخشنە کەسێک، دەبێ هەوڵی زۆر بدەن من لەبیرکەن، کارێکم بەسەر ئەو هەموو پەخشان نووسەوە نامێنێ کە لەپشت هەموو ستایشێکەوە بۆ کەسانی دیکە، دەبێ جنێوێک بە ئێمە بدەن. ئەو دنیایە بەڕاستی دنیای من نییە. من لە وشەیەکدا دەمرم و دەتوێمەوە.

من هەوڵ نادەم شیعر بنووسم، نازانم ئەمڕۆ شیعر لە کوێی زماندایە، کەچی هەر بابەتێک بنووسم، لە چیرۆکەوە تا ڕۆمان، تا وتاری فیکری و کولتووری، شیعر وەک باران، وەک ئاڵەت بەسەریدا دەبارێت، بۆیە بڕیارم داوە کە مردیشم شیعرێکم بۆ بکەن بە کفن، لەڕووباری شیعر بمشۆن و تەسلیمی پیتێکم بکەن لە قووڵایی شیعرێکدا. نازانم ئەوەی نووسیم چەندە شیعرە، بەڵام مەبەستەکەی منی وەک خۆی گواستەوە.

ڕامان: کردەی فەرامۆشکردنی داهێنەران لە هەموو قۆناغەکاندا بەردەوامی هەبووە و هەیە، بەتایبەت کە دەسەڵات، یان گرووپ بیەوێت یەکێک بکات بە دیاردە، بە پلان ئەم کارە دەکرێت. هەست ناکەیت کار بۆ درێژبوونەوەی بوونی ئەم دیاردەیە تا ئێستاش بەردەوامی هەیە؟

جەبار جەمال غەریب: دەمەوێت وشە لەو بابەتە خەسار نەکەم

ڕامان: بێ دوو دڵی بە ڕاشکاوی بۆچوونی خۆت بڵێ؟

جەبار جەمال غەریب: جارێ تواناکانی من ئەگەر هەبن لە ناخی خۆمدان، ئێستا لە هەموو کاتێک زیاتر ئامادەی نووسینم. ڕاستە لە وڵاتە شێواوەکەی مندا هەوڵ بۆ دروستکردن و گەورەکردنی کەسی بۆش هەیە. ئەو کارەی ئێمە دەیکەین کارێکی سەختە نە

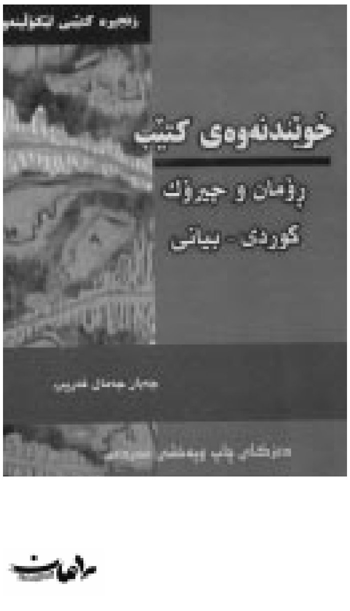

فەزای وڵاتەکەت، نە فەزای ڕۆشنبیری، نە فەزای گەڕەک و خێزان، هیچیان لە بەرژەوەندی نووسین و پرۆسەی داهێنان نین، بەڵکو بە پێچەوانەوە هەر هەموویان کۆک و یەکگرتوون بۆ ژەهراوی کردنی فەزای بیرکردنەوە. بۆ کوشتنی نووسین. ڕاستە تاقمکاری و گرووپکاری هەیە، ڕاستە ڕاگەیاندن لەتواناکانی داهێنان تێناگات. ڕاستە سانسۆری ڕۆشنبیری ئەمڕۆ لە هەموو ڕۆژێ ترسناکترە، دەروێش، مرید بۆتە عادەت. لەگەڵ هەموو ئەوانەشدا دەنگی داهێنان بەهێزترە. هەست دەکەم قسەکردن لەو بابەتە کاری من نییە.

سەرەڕای هەموو ئەوانە من لەو ڕۆژەوەی نووسینم بڵاوکردۆتەوە، لەلایەن نووسەرە دیارەکانەوە دەستخۆشی لێکراوم، بەسەرسامییەوە لە نووسینەکانم دواون، کەریم دەشتی وەک گابریل گارسیا مارکیز ناساندوومی، شێرزاد حەسەن هەر لەسەرەتای نووسینمەوە یەک لاپەڕەی تەواوی لەبارەی چیرۆکی گیانی تاشەکان نووسیوە، محەمەد موکری لە سلێمانی و هەولێر کۆڕی لەگەڵ گرتووم و لەسەری نووسیوم، حەمەکەریم عارف شانازی ئەوەی داومێ کە دووجار چیرۆکی منی خوێندۆتەوە، نووسەرانی گەنج نەوەی نەوەدەکان بەشی هەرە زۆریان لە نزیکەوە لەگەڵ کارەکتەرەکانی چیرۆکەکانم و ژیانم ژیاون و لە قووڵاییمدا هاوکار و هاندەرم بوون. من لەو بوارە نەک فەرامۆش نەکراوم، بەڵکو بەختەوەر بووم لەگەڵ بڵاوکردنەوەی هەر نووسینێکم پێوەندییەکی زۆرم پێوە دەکرێ و هەر ئەو دڵسۆزییەی خوێنەر و نووسەر و هاوکارانە وزەی بەردەوامیم دەداتێ.

ڕاستە دەزگاکانی ڕاگەیاندن بە بەرنامە ئەو کارەیان کردووە، ئەو دەزگایانە دەزگای بازاڕین و کاری خۆیانە لەسەر ئاستی بازاڕ کاربکەن، منیش سوپاسیان دەکەم کە منیان تا ئەو ڕادەیە بەبازاڕی نەکردووە و فەرامۆشیان کردووم، ئەوە نەک غەدرێکە، ئەوە چاکەیەکە. هەموو نووسینە پەخشانەکانیان بەوە نابێ کاتێک

سەرکەوت وەلی هونەرکار دەڵێت لەگەڵ خوێندنەوەی بابەتەکانت موچڕکە بەلەشم دادێت. من هەرگیز لە ئاستی ستایشی ئەو هەموو شێوەکار و هونەرمەند و قوتابییەدا نیم.

رامان: کاتێک خوێنەر چیرۆکێکت دەخوێنێتەوە هەست دەکات چەند تابلۆ و پۆرترێتێک لەپێکهاتەی چیرۆکەکە بەشدارن. هێنانی ئەم تابلۆ و پۆرترێتانە چ سەرەتایەکیان لەدیدگای تۆدا هەیە؟ ئەم شێوازەش جۆرە تایبەتمەندییەکە لەکارەکانی تۆدا پەیدا بووە؟ چۆن دەتوانین خوێنەر وەک تابلۆ و پۆرترێتێک ڕاکێشینە ناو ئەم شێوازە و لە پێکهاتەی دەقەکەدا بەشداری پێ بکەین؟

جەبار جەمال غەریب: لەیدی من ژیان چەند وێنەیەکی لێکدراوە، چەند تابلۆیەکی لێک جیاوازن و دراونەتە دەم یەکتری. هەر هەموو کەسەکان بەشێک لە ژیانی ئێمە بۆ خۆیانی دەبەن و بەشێک لەژیانی خۆیان لای ئێمە جێ دەهێڵن. هەر کارەکتەرێکی ناسراو دەبینی ئەلبومێکی تایبەتی لەلای تۆ هەیە. هەندێک لەو وێنانە هاوبەشن و گۆشەنیگای جیاوازمان بۆیان هەیە، وەک وێنەی هونەرمەندەکان و کەسە ناسراوەکان، هەر بۆ نموونە لە ماوەی ئەو ساڵدا وێنەیەک بۆ ئەلبوومی ژیانی هەموو دنیا زیاد بوو ئەویش وێنەی ئۆباماسە. هەر کامێک لە ئێمە کە چەند ساڵێک بگەڕێینەوە دواوە، هەرگیز وێنەی ئەو پیاوە ڕەش و پڕ نهێنییە لەلاپەڕەکانی ئەلبوومی ژیانماندا نابینین، ئەو کاتەش ژیانمان مانایەکی نامێنی کە وێنە و ئەلبووم و ڕۆژەکان تێکەڵ دەبن. من هەوڵ دەدەم زۆرترین وێنە و تابلۆی تازە بخەمە ئەلبوومی خوێنەرەکانم لەکاتی خوێندنەوەی چیرۆکێک، بەلای منەوە سەرکەوتووترین چیرۆک ئەو چیرۆکەیە کە زۆرترین و سەرنجڕاکێشترین وێنە دەخاتە ئەلبوومی خوێنەرەکانییەوە.

رامان: خۆت چۆن هەست دەکەی ئەو وێنانەت زیاد کردووە؟

جەبار جەمال غەریب: من بۆ خۆم عەشقی ژیانی ئەزموونگەریم، هەموو شتەکانیش لەسەر خۆم تاقی دەکەمەوە، لەکاتی نووسیندا من دەزانم چ وێنەیەک بۆ ئەلبوومی تایبەتی خۆم زیاد بووە. پێش ساڵی دوو هەزار کەسایەتییەک لەژیانی مندا نەبوو بەناوی ژاکۆن، واش هەست دەکەم کە ئەو کەسایەتییە لەژیانی کەسدا نەبووبێ، هەر تەواو وەک ئۆباما کە پێشتر شوێنێکی لەلامان نەبوو، بەلام ئێمە دەزانین ئەو پیاوە پێشتر لە شوێنێکی دیکەی دنیادا هەبووە، هەر بەهەمان شێوە ژاکۆنیش لەشوێنێکی دیکەی دنیادا هەبووە، ئەو شوێنەش بەدڵنیاییەوە ئەمریکا نییە، ئەو شوێنە قووڵایی کتێبخانە بووە. سەرەتا من خۆم ژاکۆنم ناسی، بووە کەسێکی نزیک لێم، ناتوانم بڵێم بووە هاوڕێم، نا ئەو کەسێکی ترسناکە، بە عەشقە ڕۆمانسییەکەی، بە چاوەڕوانییە قووڵەکانی، بەنامە ڕوحلبەرەکانی، ئەو کچە ترسناکە، من ناسیم و وێنەکانیم وەک خۆی نووسییەوە، بەشێکی نامەکانیم فۆتۆکۆپی کرد، بەلام دوای ئەو ناسینە ژاکۆن نەبووە سەرۆکی ئەمریکا، بەڵکو بووە سەرۆکی ئەو وڵاتەی، ئەو مەملەکەتە تەنیایانەی جارێک خوێندیانەوە، ئەگەر بۆ چوار ڕۆژیش بێت.

ئەو وێنانە وەک یەک نین، «وەیسە بەراز» لە چیرۆکی «هەتکی ڕوح»دا ئەو پیاوە ئافاتێکە بۆ خۆی، بە دەیان جار دوام کەوتووە، هەڕەشەی کوشتنی لێکردووم، چونکە وێنەکەیم نیشانی خەڵک داوە، هەمیشەش پێم دەڵێت «لەپێناوی تۆزێک شانازی و چەند وشەیەکی قۆڕ فڕێتدامە بەردەستی هەموو کەسێک» بەلام من لە هەڕەشەکانی ناترسم، چونکە دەزانم تازە هەرگیز ناتوانێ لەچیرۆکەکە بێتە دەرێ و ئەگەر خەنجەرەکەشیم لێ بوەشێنێ، دەزانم دوای ئەوەی نووسیمەوە خەنجەرەکەی بۆتە کاغەز.

من بۆ کەسێکی تایبەت نانووسم، بەلام بۆ خوێنەرێکی تایبەت دەنووسم، کە سەرکێشە و حەز بەزمان و فەنتازیا و خەیاڵی جیاواز دەکات

رامان: بەشێکی پرسیارەکەمان بریتییە لەو وێنە و تابلۆ هونەرییانەی بە وشە و ڕستە دروستیان دەکەی، هەرکەس چیرۆکێکت بخوێنێتەوە ئەگەر زیادەڕۆیی نەبێ وەک ئەوە وایە پێشانگایەکی شێوەکاری دیبێت؟

جەبار جەمال غەریب: ئەوەش بەشێکی کاری منە، بەشی هەرە زۆری ئەوەیە کە خودی وشەکان وێنەشن، هەر بۆ نموونە وشەی «سەگ» دوو ئاستی وێنەی تێدایە، یەکەمیان شێوەی نووسینی پیتەکان دووەمیان وشەکە بۆ خۆی وێنەیەکی زەینی ئامادەمان لا دروست دەکاتەوە.

ئەوەندەی پێوەندی بە منیشەوە هەیە، لەناخی مندا هونەرمەندێکی شێوەکاری سەرنەکەوتوو نووستووە، یان منداڵێکی هونەرمەند هەیە کە هەرگیز بۆی نەکرا گەورە بێت. من بۆ خۆم گەورە و ناشیرین بووم و ئەو منداڵە ناسکەم جێ هێشت، کەچی ئەو بەوەفاترە و هەمیشە بەخۆی و فڵچەیەکەوە کە زۆر لە خۆی گەورەترە دێتە ناو نووسین و چیرۆک و ڕۆمانەکانم ئەوەی نابێ پێیان دەکات، منیش هەر ئەوەندەم لەدەست دێت لە پەنایەک دانیشم و پێی پێبکەنم.

بەکورتییەکەی من کە دەبوو شێوەکار بام و بەو ڕەنگە پڕ سیحرانە دنیام دروست کردباوە، من کە زۆر حەزم دەکرد شمشاڵژەن بام و دنیام لە مۆسیقادا غەرق کردبا، من کە دەبوو ئەکتەرێکی سینەمای هولیوود بام هەموو ئەو خەونانەم هەروا بە ناکامی و بچووکی لەسەر ڕێگا جێ هێشت، هەوڵم دا نووسینیش جێ بهێڵم، بەڵام ئەو گرتمی. نووسین بۆ من ئەو کەلەپچەیەیە هەرچەند بمەوێ لێی ڕزگاربم، لە دەستم توندتر دەبێ (ئەگەرچی وێکچواندنەکەش ناشیرین نەبێ) بۆیە منیش هەوڵم دا لەگەڵ نووسین ڕەزیلی نەکەم، جارێک لەناویدا شێوەکارم و دەبم بە وەستای ڕەنگ و هێڵ و سێبەر و هەتاو، لەو کاتانەدا قەرەنی جەمیل و ڕێبوار سەعید، کوڕە سەلفادۆر دالی و پیکاسۆش بە شاگرد ناگرم، بەڵام ئەو خەونەم کورتە، زوو بە ئاگا دێم و دەزانم ئەی خودایە چەند بێ ئەقڵ و نەزانم . ئەو کارەشم وەک خەونی ئەو سمۆرەیە وایە کە دەیەوێ دارگوێزێک بۆ ماڵەکەی بگوازێتەوە، دواتر کە دەزانێ ماڵەکەی خۆی چەند بچووکە واز لەو خەیاڵە دێنێ و ماڵەکەی خۆی دەباتە ناو دارگوێزەکە. ئیدی من بۆ سینەما و مۆسیقا و هونەرەکانی دیکەش

هەروام، واتە هەموو خەونەکانی خۆم بردۆتە ناو نووسینەوە.

ڕامان: لەچیرۆکی پەنجا و شەستەکانی کوردیدا هونەری نامە زۆر بەکارهاتووە، نموونە لە چیرۆکی (موحەرەم محەمەد ئەمین، مارف خەزنەدار، محەمەد مەولوود مەم،...تاد) لە چیرۆکی حەفتاکاندا بەرەو کزی دەچێت و لەیەک دوو نموونەی (عەبدوڵڵا سەراج و جەلیل کاکەوەیس)دا دەمێنێتەوە. لەنەوەی ئێوەدا بە تەواوی نامێنێت. ئەم کارپێکردن و نەمانە بۆچی دەگەڕێتەوە و وێستگەکانی چین؟

جەبار جەمال غەریب: نامە پێوەندییەکی ڕاستەوخۆی بەگەشەکردن و دروستبوونی خوێندەوارییەوە هەیە، نامە ئاسنکارییەکی زۆری بۆ گەیاندنی پەیامی کەسەکان کرد، یەکێک لە کارە گرنگەکانی میرزاکانی کورد نامە نووسین بوو، ئەوە لەسەر ئاستی گشتی، خودی نامەش سیحرێکە بۆ خۆی، ئینسانێک لەو هەزاران وشەیەی لەناخیدایە، چەند وشەیەک فڕێ دەداتە سەر کاغەزێک. چیرۆک نووسەکانیش وەک بەشێک لە گێڕانەوە و بەشێک لەتەکنیک و ڕێگایەک بۆ دەربڕین بەکاریان هێناوە.

لەسەردەمێکیشدا خودی چیرۆک وەک نامەی لێدێت، نامەیەک بۆ هەمووان، من نامەم زۆر بە کارهێناوە، بەڵام نامەکانی من ئەو نامانەن کە کارەکتەرەکان نەیانتوانی بینووسن، نەیانتوانی بیخەنە سەر کاغەز و پوولی لێدەن و بە کەسێکدا بینێرن. باوەڕم وایە لەناخی هەر کەسدا چەندان نامە هەن کە لەبیر ناکرێن و ناسڕدرێنەوە. هەر ئەوانیش نامە نەنووسراوەکانن. بەشێکیش پێوەندی بەئاڵۆزی و دنیا و هونەری چیرۆکیشەوە هەیە، نامە جۆرێکە لەسادەبوونەوە و گەیاندنی پەیام بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ. لەگەڵ ئەوەشدا ئەوکاتانەی هونەری گوتاردان لە چیرۆکدا زاڵ دەبێت گرنگی نامە کەم دەبێتەوە. گوتار، یان وتاردان جگە لەوەی بۆ خۆی هونەرێکە دەست دەخاتە بینی هەموو هونەرەکانی دیکەوە. کەسانی گوتاربێژ ئارەزوو ناکەن هیچ کەس فەزای گوێگرتنیان لێ

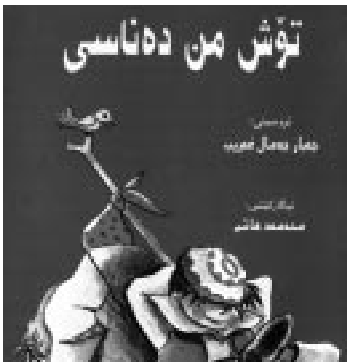

بشێوێنێ، چونکە ئەوان بۆ خۆیان پەیامێکیان هەیە و دەیانەوێ بیگەیەنن کە سەردەمێکی درێژی چیرۆکی کوردی داگیر کردووە.

نابێ ئەوەش لەبیر بکەین کە لەگەڵ گەشەکردنی شێوازەکانی گێڕانەوە

و فـــرەبوونی هونەرەکـــانی چیـــرۆک نـووسین و دەوڵەمەندبوونی تەکنیک شوێنیان بە نامە لەق کرد و چیـرۆکنووس لەڕێگای فـلاشـبـاک و مـۆنۆلۆژ..تاد. مەبەستەکەی خۆی دەگەیاند. نامەنووسین وەک خۆشی هونەرێکی گەورەیە و گرنگی ئەو لایەنەی نامە تا ئێستا فەرامۆش کراوە.

ڕامان: ژیانی منداڵی ڕۆڵێکی تایبەتی لەپێکهاتەی نووسـەراندا هەیە، گـەرموگـوڕییـەکی بەردەوامـیش بۆ ڕاچەنین و کـارکـردن دەدات. ئایا ئەم گـەرمـوگـوڕییـەی لەکـارەکـانـتـدا دەردەکـەون چەند پێـوەندییـان بەو پێکهـاتەیەوە هەیە، کـە منداڵی بەتەواوی تەمـەنی دەبەخشێت و تا نەمان لەناو مرۆڤی هەستیـاردا وەک خاڵێکی پڕ هێز دەمێنێتەوە؟

جەبار جەمال غەریب: لەژیانی هەمواندا منداڵی دەبێ حـسێـبی تایبـەتی بۆ بکرێ، ئەو منداڵەی لەبەردەم مۆسیقادا گەورە ببێت زۆر زەحمەت ڕوو لە توندوتیژی دەکات، منداڵی بۆ گرنگە؟ چ وەک تەمـەنێک بۆ ژیان و لەزەت کردن، چ وەک تەمەنێک بۆ فێربوون و کاردانەوە. منداڵی تاکە قۆناغە مردن سێبەری بەسەردا ناکات، تاکە قـۆناغـە ترس لەبەیانی، ئەمـڕۆی لێ ناشـێـوێنێ، تاکـە قـۆناغـــە جـارێ پەروەردەی باو دەســتی بە تەواوی تێنەخستووە، تاکە تەمەنی ئازادی مرۆڤە، ئازادی لەبیر کردنەوە و خەیاڵکردن، ئازادی لە ژیان. تاکە قۆناغە کە جـارێ ئینسـان زۆر لە سـروشت و توانایی خـۆی دوور نەکـەوتۆتەوە. تەنیـا لەو تەمـەنەدا ئینسـانە و بۆ خـۆی دەژیت و تەمــســیـل ناکـات. هەر لەبەر ئەو هۆکـاره سادەیەشە کە لەمنداڵیدا تەمسیل ناکـەین، ئەو ماوە کـەمـە بۆ ئەبەد لەگـەڵـمان دەبێت. چەند مـرۆڤـەکـان عـەقـڵـیـان گـەورەتر دەبێت ئەوەندە دەچنە ناو دنیـای تەمـسیلکردنەوە، تەمـسیلکردنیش لەژیانی ئینسـاندا نامێنێتـەوە. لێرەوە مرۆڤـەکان واز لە سروشتی خۆیان دەهێنن و ئاکارێکی گشتی تەمسیل دەکەن. هەمـووان دەبنە پاڵەوان، هەمووان دەبنە شۆڕشگێڕ، هەمووان دەبنە مــەرد و چاپووک و ئازاد، ئیـــدی بۆ دەرمــــانیش ترسنۆکـێکت دەست ناکـەوێت. ئیـدی هەمـووان دەبنە بەشەرەف و دڵپاک و دەستپـاک و داوێنپـاک، مێـژووی درۆزنی و حـیــزی و دزی کـە لە منداڵیـــدا ئاسـایی دەردەکـەون بۆ ئەبەد دەسڕێتـەوە. هەربۆیە ئەو سیـفـاتانە لەمنداڵیدا ئاسایین و بەشێکن لە سروشتی ژیان، چونکە بەنیـازی زیانگەیاندن بە کـەسێکی دیکە و فـەزایەکی دیکە ناکـرێن، بەڵام هەمـان ئەو سـیـفـاتە دزێوانە لەگەورەییدا بەتەمسیلکردنەوە دەکرێن و لەوپەڕی نهێنی و دوژمنکارانە وا پەیڕەو دەکـرێن و کـارەسـاتیـان لێدەکەوێتەوە.

هەر تەمــەنە و لەزەتی خـۆی هەیە، بەڵام فـاسیلە لێگرتن، یان مـــەودا لێگرتن و لێ دوورکـــەوتنەوە بۆ تێگەیشتن و شارەزابوون لێی زۆر پێویستە، بەو پێیەش قورسترین تەمەن بۆ مەودا لێوەرگرتن پیرییە. سەرەڕای ئەوەی کە پیری لەکوردستان تەمەنێکی ترسناکە، پیری و مـردن، پیـری و نەخـۆشی، پیـری و گـوێ لێنەگـرتن هاومـانان، سـەرەڕای ئەوانە پیری قـۆناغـێکە شایانی نووسینەوەیە، قۆناغێکی درێژخایەنە لە زووی ڕۆژەکانەوە، تیـژتێپـەڕە لەبەردەم بیـرکردنەوەدا. کـێشـەی هەرە گـەورەی پیری ئەوەیە فاسیلەی لێ وەرناگیرێ، بەتایبەتی بۆ کەسێک خولیای نووسینی مابێ.

سەرکەوتووترین چیرۆک ئەو چیرۆکەیە کە زۆرترین و سەرنجڕاکێشترین وێنە دەخاتە ئەلبوومی خوێنەرەکانییەوە

ڕامان: ئەی بەلای تۆوە تەمـەنی منداڵی چ مـانایەکی هەیە؟

جەبار جەمال غەریب: تەمەنی منداڵی لای من تەواو نابێ، هەرگـیـز لە بیـرم ناچێ ئەو تەمـەنە لەگـەڵ خـۆم بگوازمەوە. ئەو تەمەنە لەناو قەڵەم و کاغەز و ڕۆژەکانمدا مــــــوتوربە بووە. بەتـاڵـکردنەوەی ژیـان لـەمـنداڵی بەتاڵکردنەوەیەتی لەناسکی و نەرمی و ئەزمـوونگەری. بەبێ منداڵی ژیان دارێکی وشکە ئەگـەر بتـەوێ کـاری تێـبکەی، یان لە ئەزمـــوونێکدا بەکـاری بێنی دەبێ بیپشکنی. ئەوەی زۆر بەلامەوە گرنگە ئەوەیە کە ناکرێ ئێـمە ژیانی منداڵی خـۆمان بۆ ئەبەد بگێـڕینەوە، بەڵکو دەبێ هەمـوو ئەو دنیـایانەی خەڵقیـان دەکـەین لەچاوی منداڵییەوە بێت.

ڕامـان: (ئیـبـــراهیم ئەمین باڵدار) لە پێکهـاتـەی ڕۆشنبیـری هەمـوومـانـدا کـەسـایەتیـیـەکی زیندووە، کـتێـبـەکـەشی وەک شاکار لە کـتێبخانەی نووسەراندا دادەنرێ. ئایا بیرت لەوە نەکردووەتەوە ئەم کەسایەتییە زیندووەی ناو پێکهـاتەی کـۆمـەڵگا کـوردی بکـەیت بە

شاکەسی کارێکی ئەدەبیت، کە ئامادەییەکی بەردەوامی لەیادگەی هەمووماندا هەیە؟

جەبار جەمال غەریب: «ئەلف و بێی نوێ» یەکەم کتێبی ڕەنگدار بوو لەژیانمدا دیتوومە، هەر لەو کتێبەشدا دارام ناسی و بۆ هەمیشە بووە هاوڕێم. سەرەتا بەتەواوی دەرکم بەوە نەدەکرد کە ئەو ناوەی لەسەری نووسراوە «ئیبراهیم ئەمین باڵدار» چ پێوەندییەکی بەو کتێبەوە هەیە، دواتر وشەی باڵدار فریام کەوت و زانیم ئەو کتێبە فڕینە، فڕین تا ئەوپەڕی خەیاڵ. من شێتی ئەو کتێبەم، وێنەی یەکەم داری ناوی یەکەم داری ڕاستەقینە بوو کە لە ژیانمدا دیتم، ئەو کتێبە شانامەی من بوو، ئەو پیاوە باڵدارە منی قەرزدار و سەراسیمەکرد، من پێشنیار دەکەم ئەو کتێبە بە پیتی زێڕین بنووسرێتەوە و بدرێت بەو پیاوە کولتوور ناسانەی لە هەموو دنیاوە ڕوو لەکوردستان دەکەن. با ئەو باڵوێزانەی دێنە ئێرە کتێبێکی ئاوایان بدرێتێ. با ئەوانیش چۆلەکە ئالتوونییەکان و زریزەی ئازاد و مەڕە زەردە و فڕفڕۆکە ببینن، با مێوژی مام زۆراب و نانی ساج و کفتە تام بکەن. با کەمێک لەگەڵ مام ورچ هەڵپەڕن و تەماشای غارغارێنی ئەسپەکان بکەن. ئەو کتێبە بەڕاستی کتێبی شەرەفە. بزانن لەدوای ئەو کتێبە هیچ کتێبێکی دیکە توانی یادەوەریمان داگیر کات؟ ئەو کاتە باڵداری سیحرباز هەموومانی بردە ناو شارێکەوە پڕ لە مۆسیقا و بلوێری شوانی، شارێک بۆ نیگارکێشان و گوڵ ڕواندن، شارێک بۆ هاوڕێتی کردنی عەلەشیش و کەو و بەرخ و زەردە زەرد و حەچەکەرەی چالاک. شارێک بۆ دەیلانێ و سەیران. ئاشناکردنمان بە شووشە شیر و سێو و ترێ. لە هەر لاپەڕەیەکدا و لەڕێگای چەند وشەیەکەوە دەرگای فەنتازیا و خەیاڵی بەسەردا دەکردینەوە و گەشەی بەبیرکردنەوەمان دەکرد. ئێمە هەموومان دەمرین و دەڕۆین، بەڵام باڵدار نەوە دوای نەوە منداڵەکان تا دوا سنوور دەبات و دەگەڕێتەوە. ئێستا ئەو کتێبە لەوە

دەرچووە سەرچاوەیەک بێت بۆ فێربوونی خوێندنەوە و نووسین، بەڵکو بریتییە لە دەیان پارچە خەیاڵی جوان و لەقووڵایی یادەوەریماندا پێکەوە کۆمان دەکاتەوە، هەموو کورد دەشێ لە ناو لاپەڕەکانی ئەو کتێبەدا بە ئاشتی بژین و بیکەنە ئەو نیشتیمانەی دەستیان ناکەوێت.

بێ گومان هەمیشە کارکردن لەسەر ئەو کتێبە خەیاڵ و ئەندێشەمە، بەڵام من ناتوانم ئەو کارە لەبەرنامەیەکدا بچووک بکەمەوە، لە هەر کات و لە هەر شوێنێ سیحر و جادووەکانی وشەم تەواو بێت پەنا بۆ کتێبە دەبەم. هەر بۆ نموونە لە ڕۆمانی «لەسەرباران دەنووسم» لە چەند جێگایەک وەک ڕزگارکەرێک هاتۆتە لام. ئەوەتا لەلاپەڕە (٢٢٦)دا بەو شێوەیە ئامادەیە -تۆ بە زارا و من دەبمە دارا، بۆ هەمیشە دەچینە ناو کتێبێکەوە، لەوێ گوێ لە شمشاڵی شوان دەگرین، بەڕاستی سێوت بۆ بەردەدەمەوە، دەچینە سەیران و بەدیار نانی ساجەوە قنج قنج دادەنیشین. (لەسەربارانی دەنووسم، ل٢٢٦).

ڕامان: لەناوەندی ڕۆشنبیری کوردیدا بەشێک دەڵێن ڕۆمانمان هەیە و بەشێک دەڵێن ڕۆمانی کوردی تائێستا نییە، ئەگەر هەشبێت زۆر سەرەتاییە، هەروەها لەڕووی چیرۆکیشەوە بۆچوونی لەمە نزیک دووبارە دەکرێتەوە؟

جەبار جەمال غەریب: پرسیارەکانی ئێوە جێگای لەسەر وەستان و لێکدانەوەن کە دەشێ کتێبێکی بوێت، چونکە وەڵامدانەوە لای من دەبێ بە پرۆسەیەکی بەرهەمهێنانی فیکردا تێپەڕێ و وەک هەر بابەتێکی دیاریکراو بۆ نووسین و ڕاڤەکردن. ڕاستە کەمیانم وەڵام داوەتەوە، بەڵام ئەوەندەش توانا و وزەیەکی زۆری منی بردووە، هەرچەندە ئەو پرسیارەشتان چەند پرسێکی جیاوازی هەڵگرتووە و چەند پرسیارێکی سەربەخۆی تێدایە.

بە کەم سەیرکردن تەنیا ڕۆمان و چیرۆکی نەگرتۆتەوە، واتا سەیرکردن لەسەرەوە بۆ خوارەوە و سووک تێڕوانین تەواوی ژانرەکانی گرتۆتەوە، لێرەدا مەبەستم بە کەم سەیرکردنی ئەوانی

دیكه نییه، چونكه خانەبەدی كردنی ئەوانی دیكه جگه لەوەی لەسەردەمێكی مێژوویيدا دیاردەیەكی جیهانی بووه، بابەتێكی فیكری فراوانیش بووه. بەشێوەی جیاوازیش له قۆناغه مێژووییەكانەوه گواستراوەتەوه تا هەندێ جار «به دوژمن كردنی» ئەوانی دیكه كۆتایی هاتووه.

ئەو پرسیارەی ئێوه تەواو پێچەوانەیه، واتا به كەم تەماشاكردنی خود. لەو ڕووبەره جوگرافیاییەی ئێستا ڕۆشنبیری كوردی خەریكی كاركردنه مینرپێژكراوه بەدیاردەی ئاڵۆز و جیاواز و سەیر هەندێك جار. من لێرەدا هەوڵدەدەم پێش ئەوەی له ڕۆمان و چیرۆك بدوێم لەهۆكاری ئەو دیاردەیه بدوێم. ئەرێ چیرۆكی كوردی لاوازه. ئەرێ ڕاسته ڕۆمانی كوردی نییه؟ ئەرێ ئەو ژانرانه بەتاڵن له فیكر و بیركردنەوه و لەزەت؟ ئەرێ بەڕاست ئاستی ئەو ژانرانه خوێنەری كورد تێر ناكەن. بۆ وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارانه دەبێ ئەتمۆسفیری ئەو پانتاییه ڕۆشنبیرییه بناسین كه ئەو پرسیارانەی لێوه دروست بووه، یان ئەو به كەم سەیركردنەی بەرهەم هێناوه؟

سەرەتا خوێنەرەكانی كورد كێن؟ فەزای خوێندنەوەی هی چ جۆره بابەتێكه؟

من ئەوه ناشارمەوه كه خوێنەرەكان (منیش هەر خوێنەرم) لەپۆلێن كردن و كارەكتەردا لێك جیاوازن، كه دواتر لەوه دەدوێم، بەڵام تائێستا پانتایی ڕۆشنبیری به (بەرهەمهێن و بەكارهێنییەوه) یەكتر تەواو دەكەن كه هەردووكیان كارەكتەری گوتار ئامێزن، واتا خۆراكی ڕوحی ئەوەن جەوهەری گوتاره. گوتار ئەو فیكر و وشه و حەماسەتەیه بەرەو شوێنێكی دیاریكراو ئاراستەمان دەكات. بەشێكی هەره گرنگی گوتار تەرحكردنی فیكره كەمەندكێش كردنی خوێنەره بۆ ناو بازنەیەك، لەپشت ئەو بەشەوه، مەبەستێكی زۆر گرنگتر هەیه ئەویش دروستكردنی ڕابەر و پێشەوا و پاڵەوانه وەك تەقلیدكردنەوەیەكی هەرزانی سیاسەت. كۆمەڵگای كوردی كوشتەی پاڵەوانه، دەبێ پاڵەوان هەبێ دوای كەوێ و ئاراستەی بكات، دەبێ پاڵەوانێك هەبێ بیلاوێنێتەوه و بۆی بگری، دەبێ پاڵەوانێك هەبێ خۆی لەسەر كۆپی بكات، دەبێ پاڵەوانێك هەبێ داركاری بكات، دواتر و له هەمووی سەرنجڕاكێشتر، تاكی ڕۆژهەڵاتی، یان كوردی دەبێ ئەو پاڵەوانه ئیهانه بكات و سووك ڕیسوای بكات، دەبێ هەموو خەتاكان و فەشەلەكان و نەهامەتییەكان له ئەستۆی ئەو پاڵەوانه بن، له باشترین حاڵەت دەبێ ئەو پاڵەوانه بكرێته قوربانی، لەزەت له قوربانی، لەزەتێكی بێ ئەندازه و بێ كۆتاییه، هەر بۆ نموونه لەزەتی هەموو پەیڕەوانی ئیمام عەلی لەڕێوڕەسم و بیرو باوەڕەكەیدا نییه، لەزەتی هەره گەورەیان له حیكایەتی كوژرانی حوسێن و بنەماڵەكەیدایه. كارەسات لەمەدایه كه ئەو پەیمانی به پاڵەوانكردنه بگوازرێتەوه ناو ئەدەب، كه ئەو كارەساتەش زۆر بەداخەوه له زووەوه لەدنیای ڕۆشنبیری كوردی پەیڕەوكراو، تاكه شاعیر و تاكه چیرۆكنووس و تاكه ڕۆماننووس، تاكه وتارنووس باوی هەبووه. هەموو ئەو دەردەسەریانه له پشت به گوتاركردنەوەی ئەدەبیاتەوەیه. ئەوەی كه هەمیشه نووسەران و خوێنەران یەكتری لەسەر بنیاد دەنێنەوه. ئەوه بابەتەش دەشێ له پۆلێن كردنی خوێنەراندا كەڵكی لێ وەربگرم، ئەگەر مافی ئەو پۆلێنكردنەمان هەبێ.

بەشی یەكەمی ئەو پۆلینكردنه بریتییه له خوێنەره پێشەنگەكان كه ئەوان هەر هەمان نووسەرەكانی حەفتاكانیشن. ئەوان بەگۆڕانكاری سەیردا تێپەڕیون، هەندێ جار كارەكتەری چالاكیش بوون لەو گۆڕانكاریانەدا، لەو ساڵانەدا سیاسەت هەموو شتێك بوو هەتا لەبواری ڕۆشنبیریشدا، سیاسەت به هەموو وێنەكانییەوه، ناسیونالت و ماركسی و لیبراڵی، بەڕاستی ئەو نەوەیه خوێنەر بوون، بەتایبەتی ماركسییەكانیان كه كتێب و خوێندنەوه بەشێكی گرنگی دیسپلینەكانیان بوو.

ئەو نەوه خوێنەره له ڕوحدا بریندار و برسی بوون، ئەوان ئەوەندەی هەوڵی سارێژكردنی برینه قووڵەكانی ناو ڕوح و هەستی ئیهانەكراویان دەدا، هەوڵی ئەزموونكردنی خوێندنەوەیان نەدەدا. بەدوای ئەو كتێبانەدا دەگەڕان كه ڕسته و وێنەكانیان وەڵامدەرەوەی دەروونیان بوو، بەڕاستی ئەوان نەوەی بەرگری بوون لەناو كاغەز و كتێبەكاندا. ئەوەندەی ڕوحی بەرگری لەكتێبەكانەوه گەشەی دەكرد، ئەوەنده له شاخەوه پەرەی نەدەستاند. ئەوەی پێوەندی به وەڵامەكەی منەوه هەیه، ئەو نەوەیه نەوەی بەرگری بوو، بەرگریش بەبێ گوتارێكی ئایدیۆلۆژی تۆكمه مەحاڵه دروست بێ. گەرای دروست بوونی گوتارگەرایی لەناو ئەو نەوەیەدا لەوێوه سەری

هەڵدابێ ئەوەی مەبەستیان بێت. هەتا ئێستا لەنائاگایی ئەو نەوەیەدا چەند خاڵێک هەیە لەجیاوازی لەناخیاندا سەرهەڵدەداتەوە..

یەکەم: خۆشەویستیان بۆ یەک ڕیزی، واتە دۆزینەوەی هاوسۆز و هاوبیر لەگوتاردا.

دووەم: بەگەورە سەیرکردنی سەرچاوە بیانییەکان، بەتایبەت عەرەبی.

سێیەم: بڕیاردانی پێش وەخت (کە ئەو خاڵەیان کەمترە).

چوارەم: بە پەراوێز خستن و فەرامۆشکردنی بەرهەمی کوردی.

هەموو ئەو خاڵانە هیچ لەو ڕاستییە کەم ناکەنەوە کە ئەو نەوەیە یەکێکە لە کۆڵەگە سەرەکییەکانی ڕۆشنبیری کوردی و کتێبخانەی کوردی.

دووەم: یان بەشی دووەمی ئەو پۆلێنکردنە نەوەیەکی تازەیە، بێ گومان لەتەمەندا نا، بەڵکو لە تەمەنی خوێندنەوەدا کە گەنج و کامڵ و پیریشی تێدەکەوێ، ئەو نەوەیە گیرۆدەی دەستی ڕاگەیاندنە، تووشی نەخۆشی تەلەفزیۆن و ڕۆژنامە بووە، ژیان ڕایکێشاوەتە ناو ناکۆکییە سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتییەکانەوە، بەڵام هەر هەموویان لە ئاستی ڕاگەیاندندا. ئەو نەوەیە نایەوێ هەروا لەنێوان بیروڕا جیاوازەکاندا بشەکێتەوە، نایەوێ هەروا چاودێر بێت بەسەر باڵە جیاوازەکاندا، دەیەوێ کاریگەر بێت و دەنگی ببیسترێ، هەربۆیەش تووشی بانگەشەی ڕۆژنامە و ڕاگەیاندنەکان دەبێت و برسیەتی ڕوحی و مەعریفەی خۆی بەوپەڕی سادەیی دەشکێنێ و بۆشاییەکی قووڵی بیرکردنەوەی جۆرێک لەگوتاری باڵای ئەو بانگەشانە داگیر دەکەن. ئەو نەوەیە نەوەیەکی دیلە، نەوەی بانگەشە و گوتارە، هیچ کەسێکی جیاوازی قبووڵ نییە، هیچ کتێب و بیروڕایەکی جیاواز ناخوێنێتەوە، ئامادەی شەڕ و هێرشبردن و هەڵچوونە. ئەو نەوەیە هیچ لەسەر ڕۆمانی کوردی نازانێ، ڕۆمانی جیهانی نەخوێندۆتەوە، زمانێکی بیانی نازانێ، بەڵام ئامادەیە لەسەر ڕۆمانێک سووکایەتی بە هەموو ڕۆماننووسانی دنیا بکات، ئامادەیە لەسەر کتێبێک کە بە بەشێک لە گوتار و مەفاهیمی خۆی دەزانێ هەموو کتێبی دنیا بداتە بەر شەق. ئەو نەوەیە ئەزموونێکی لە شیعر نییە، هونەری شیعری نەخوێندووە، بەڵام ئامادەیە لەسەر شیعرێک، لەسەر دیوانێک کە بەبەشێک لەگوتاری خۆی تێدەگات هەرچی شیعری دنیا هەیە بیسووتێنێ، ئەو نەوەیە کە نەوەی ڕاگەیاندنە (پیر و کامڵ و گەنجیشی تێدایە) نازانێ هەزار و یەک شەوە چییە، بێزی لە توحفەی موزەفەرییە دەبێتەوە، بۆرخێسی وەک ناو بیستووە، یان نا، بەڵام لەسەر چیرۆکێک کەوا تێدەگات گوتاری ئەوی تێدایە ئامادەیە هەرچی حیکایەت هەیە ڕەشی کاتەوە. ئەو نەوەیە شوێن و جێگای خۆی هەیە و ڕۆڵی هەبووە لە زیادبوونی ژمارەی خوێنەرانی کورد، کۆڕەکانی قەڵەباڵغ کردووە، بەڵام بەو سروشتەی خۆیەوە کە من بۆ خۆم ڕێز لە حەماس و گەرموگوڕییەکەیان دەگرم.

سێیەم: یان بەشی سێیەمی ئەو پۆلێنکردنە، نەوەیەکی جیاوازە، نە ژمارەیان زانراوە و دەزانرێ، نە تەمەنیان دیارە، ناشزانرێ سەر بە چ گرووپ و دەستەو تاقمێکن. ئاگایان لە ڕۆژنامە و تەلەفزیۆنە، بەڵام دیلیان نین. ڕۆژنامە دێتە ماڵی ئەوانەوە، ئەوان هەرگیز ناچنە ماڵی ڕۆژنامەوە، ئەوانە هونەرمەند و شێوەکار و نووسەر و قوتابی و مامۆستای زانکۆ و گەنجی پەراوێز خراوی شارۆچکەکان و گوندەکانیشی تێدایە، ئەوانە خوێنەرن لەنهێنیدا، ئەوانە کرمی ناو کتێبن. ئەوان دەزانن بێ گومان لەپشت کتێب و وتار و ڕستەکانەوە داخۆ نووسەر چ پیاوێکی تاریکە، یان چەند ڕووناکە. ئەوان، ئەو نەوەیە ڕاستییەکان بەکەس ناڵێن، بەڵام هەر کەس، هەر نووسەر و کتێبێک لای ئەوان زیندوو و ڕووناک بێت هەرگیز نامرێ.

هەست دەکەم زۆر لە پرسیارەکەی ئێوە دوورکەوتوومەوە، بەڵام ئەوە تەنیا لە دوو کەشدا، ئەگەر نا هەر خەریکی وەڵامەکەی ئێوەم. هەموو ئەو پۆلێن کردنەم بۆ وەڵامێکە ئەویش ئەوەیە کە هەر پۆلە و تەماشاکردنێکی تایبەتی هەیە، پۆلێک ناتوانێ بەئاسایی ڕۆمانی کوردی بخوێنێتەوە و بیر لەو هەموو ڕۆمانە گرنگە نەکاتەوە کە لەسەردەمێکی ژیانیدا سەراسیمەیان نەکردووە، بێ گومان لە فەزایەکی تایبەت و بەعەقڵییەتێکی تایبەتەوە ئەو ڕۆمانانەیان خوێندۆتەوە، بێ گومان ڕۆمانی کوردی هەرگیز ناگاتە ئەو وێنەیەی ئەو لەسەر ڕۆمان هەیەتی، بۆیە لای ئەوان ڕۆمانی کوردی لەسەرەتادایە.

ئەوە مانای ئەوە نییە کە ڕۆمانی کوردی پلەیەکی بەرز و باڵای بڕیوە و دەبێ وەک ڕۆمانی جیهانی تەماشا بکرێ، هەرچەندە پێچەوانەکەشی ڕاست نییە، بەڵام

ئەمڕۆ مەرج نییە من شکسپیرێکم هەبێ و لەناوەڕاستی سەدەی شازدە ئەو هەموو داهێنانەی کردبێ، مەرج نییە من ئمێلی برۆنتییەکم هەبێ و لەسەدەی نۆزدە و لەتەمەنی بیست و پێنج ساڵیدا شاکارێک بخاتە سەر خەرمانەی ڕۆمان، من باوەڕم وایە ئەمڕۆ هەر هەموومان لەکەلەپووری ئینسانیدا هاوبەشین، هەر هەموومان هەقمانە خۆمان بەخاوەنی هۆگۆ، بەلزاک و تۆلستۆی و جۆیس بزانین، ئەمڕۆ خۆمان بە مارکیز و بۆرخێس و یۆستاین گاردەر و مەحموود دەوڵەت ئابادی و ئەمین مەعلووف و ساراماگۆ و ئیتالۆ کالڤینۆ بزانین، ئەوان ئەمڕۆ نەک میوانن، بەڵکو بوونەتە بەشێک لە دانیشتوانی کتێبخانەکانمان و بەشێک لەدانیشتوانی زەینمان.

لەپشت هەموو ئەو وتانەوە مەبەستم ئەوەیە دەرگای داهێنان و پرۆسەی بەرهەمهێنانی فیکر ئەمڕۆ بەڕووی هەمووواندا کراوەیە، ئەدەبی کوردیش لەجۆری نووسین و بابەتی فیکر و داهێنانەوە لەمڕۆی باشتر بەخۆیەوە نەدیوە، ڕاستە بەپێی ئەو خواستە فراوانەی خوێنەر نییە، من بێ دەنگی و ساردییەک دەبینم، بەڵام من ئەوە بەکاتی لێبوردبوونەوە و تەئەمول دادەنێم. ساڵانی داهاتوو چاوەڕێی داهێنانی گرنگ دەکەم، ئەگەر چەواشەکارییەکانی ژیان ئەوانەی ژیان ماندوو دەکەن و پێوەندییان بە ئەدەبیاتەوە نییە زیاتر بواری نووسین تووشی تەنگژە نەکات. لایەنە بنەڕەتییەکانی ئەو بابەتە زۆر لەوە قووڵترە لە دیمانەیەکدا شی بکرێنەوە. کۆمەڵگای کوردی لەسەرەتاکانی خۆ ناسیندایە. هەموو ئەو بنەما سەرەکییانەی لە دروستبوونی ئەدەبیات و ڕۆشنبیرییەکی پێشکەوتوودا پێویستن، گرنگیدان بە بوارەکانی مەعریفە لەوپەڕی هەژاریدان، هەموو کەناڵەکانی داهێنان، مەعریفەی قۆرغ کراون و وەک پرۆژەی بازرگانی شەخسی سەیر دەکرێن، نووسەری داهێنەر بەتایبەتی لەبواری ڕۆمان و چیرۆک و پرۆژەی داهێنەرانە لەژێر پاڵەپەستۆدان و تارادەی نەدیتن بچووک دەکرێنەوە. مۆزەخانەمان نییە، کتێبی کوردی بەزەمەنێکی پیر لە پیلانگێڕی تێدەپەڕێ، ئەدیبی داهێنەر دەبێ تا دەمرێ لە کونجی ژوورەکەی خۆی دابێت. ئەو هێزە ئەمڕۆ خۆی بەکوێخای ڕۆشنبیران دەزانێ و دەزگا و توانایی بێ حسێبی لەبن دەستە نائومێدی ئەوەیە ئەو نووسەرە خەمخۆرەی لەناخماندا هەیە بیکوژێ.

ڕامان: بارودۆخی ڕەخنەی ئەدەبی بەگشتی و بەتایبەتیش ڕەخنەی چیرۆک و ڕۆمان لە کوردستاندا بە چ شێوەیەک دێتە پێش زەین و بینین، کە خۆت یەکێکی لە چیرۆکنووس و ڕۆماننووسە چالاکەکانی ئێستای ئەدەبی کوردی؟

جەبار جەمال غەریب: من هەست ناکەم وشەی ڕەخنە، یان دەستەواژەی ڕەخنەی ئەدەبی لە کولتووری نووسراوی کوردیدا جێگای خۆی گرتبێ، ئەو تێرمە بارگاوی نییە بۆ ئەو مەبەستانەی بۆی بەکار دێت. هەر بۆ نموونە لە فەرهەنگەکەی مامۆستا شەفیق قەزازدا بەرانبەر وشەی ڕەخنە نووسراوە «Fautfinding» واتە دۆزینەوەی هەڵە، یان هەڵەگرتن، کە ئەوە مانای تەواوی ڕەخنەیە، یان مانا هەرە دیار و ڕاستەوخۆکەیەتی. لەبەرانبەردا بۆ وشەی «Critisim» ئینگلیزی دەنووسێ

the reasoned discussion of literary works. (OXford. Literary Terms/P54

لێکۆڵینەوەی بە بەڵگە لەکاری ئەدەبی، ڕاڤەکردنی عاقڵانە بۆ کاری ئەدەبی، دواتر دەنووسێ بەرگری کردن لە ئەدەب، بەهادانان و تێگەیشتن لێی، پۆلێن کردن و ڕیزبەندی، جا شەنوکەوکردنی.

تا ئێستا تەنیا نووسەر و ڕەخنەگرەکان سوورن لەسەر بەکارهێنانی وشەی ڕەخنە بەمانایەکی وەهمی، دەنا لەهیچ کایەیەکی دیکەدا ئەو وشەیە جگە لە ڕەخنە لێگرتن و تەشەر لێدان مانایەکی دیکەی نییە. «چیدی کات بەوە ناکوژم و وشەکە بەهەمان مانای وەهمیی خۆیەوە بەکار دێنم» هەرچۆنێ بێت، ئاسەوارەکانی ڕەخنەی ئەدەبی تائێستا کۆنەکراونەتەوە و پۆلێن و تیۆریزەنەکراون، سامانێک لەو نووسراوانە هەیە، بەڵام پەرشوبڵاو و بێ بەها لەبن دیوارە پەرپووتەکانی مێژووی ئەدەبیمان فڕێ دراون. گەورەترین کارەسات لەناو پرۆژەی ئەدەبیدا نەبوونی ڕەخنەیە بەمانا فراوانەکەی. لێکەوتەکانیشی ڕۆژ بەڕۆژ قورستر و گرانترن. ئەدەبێکی نزم و لفەئامێز یادەوەری خوێنەر داگیر دەکات و ئاستی سەلیقە و تێگەیشتن و لەزەتی دێنێتە خوارێ و لەخوێنەرێکی لەزەتبین و فێرخواز دەکاتە کەسێکی تووڕە و جنێودەر و سەرلێشێواو. نەبوونی ڕەخنەیەک پشت ئەستوور بێت بەتواناییەکی خوڵقێنەر وای کردووە لاپەڕەی ڕۆژنامەکان والا بێت لەبەردەم جۆرە نووسینێکی

دوور و درێژی پەخشان ئامێز کە جگە لە ستایشێکی بێ بنەما و هێرش و جنێوبارانکردنی دەقی ئەدەبی جددی هیچی دیکەیان تێدا نییە. هەر ئەو نەبوونی سیستمە ڕەخنەیەی بەها بۆ ئەدەب دەگێڕێتەوە هەندێ دامودەزگای چاپ و ئەدەبی هان داوە لە ویرانەی عەقڵییەتی ڕۆشنبیری خۆیانەوە خەڵات دابەش بکەن و کەسایەتی نووسەران پۆلێن بکەن. هەر ئەو جۆرە دەزگایانە لەبەر ئەوەی سەلیقەی خوێندنەوەیەکی توکمەیان لە پشتەوە نییە و ناتوانن ڕوحی داهێنان بدۆزنەوە لەوپەڕی سادەییدا دەڵێن: «ئێمە دەقی ئەدەبی و شیعر و چیرۆک چاپ ناکەین چونکە زۆرن» بێ ئەوەی بۆ ساتێک لەوە دوو دڵ بێت کە بەو بۆچوونەی ویرانی ئاستی ئێستێتیکی خۆی نیشان دەدات و دەقی ئەدەبیش دەخاتە خانەیەکی زۆر نزمەوە. ئەگەر وا نەبوایە دەبوو ئەو دامودەزگا بەڕێزانە بۆ خۆیان بەدوای دەقی ئەدەبی داهێنەردا گەڕابان و بەوپەڕی ڕێزگرتن و حورمەتەوە، مامەڵەیان لەگەڵ ئەو دەقانە کردبایە لەجیاتی ئەوەی گوتبایان بەڕاستی دەقی ئەدەبیمان زۆر کەمە و کاری ئێمە دۆزینەوەی توانا داهێنەرەکانە.

لەگەڵ هەموو ئەوانەشدا بێ ئومێد نیم هەوڵی نووسین و داهێنان لە هەموو بوارەکان «شیعر، چیرۆک، ڕۆمان، ڕەخنەی ئەدەبی» بەردەوامە و نموونەی جددی و جوانیشمان هەیە. سەرەڕای ئەو شەڕە قورسانەی ئەمڕۆ داهێنان کەوتۆتە ناوی کە بەشێکیان سروشتین و دەبێ بکرێن وەک ئەو گۆڕانکارییە دیار و زەقانەی بەسەر کۆمەڵگای کوردیدا دێت و هێرشێکی گەورە دەکرێتە سەر بوارەکانی ڕوحی و مەعنەوی ئینسانی کورد لە ڕێگای سیستمی ئابووری و سیاسی و تەکنۆلۆژیاوە، ئەو کایانە ئینسانی کوردیان وا گەمارۆ داوە کە هەناسەیەکیان بۆ خۆشبەختی نەهێشتۆتەوە. لەبەر بێ ئەزموونی ئەو ئینسانە کوردەش لە هەموو تەمەنێکدا و هەموو بوارەکانی ژیانی کراوەن بۆ داگیرکردن و ویرانکردن. ئەو ویرانکردنی ڕوحە لەدوو شوێنەوە کاریگەری لەسەر داهێنان و پانتایی بیرکردنەوە و نووسین هەیە، جاری یەکەم ڕوحی خۆی بەر ئەو ویرانکارییە دەکەوێ، لەڕێگای خنکانی ئابووری، فەرامۆشکردنی ڕۆڵی نووسین لەڕێگای سیاسەتەوە، تا دەگاتە داگیرکردنی لەلایەن تەکنۆلۆژیاوە، خراپ بەکارهێنان و بەهەڵە بەکارهێنانی تەکنۆلۆژیا مەترسیداترین چەکن بۆ کوشتنی ڕوحی داهێنان و سڕینەوەی کاتەکانی بیرکردنەوە. ئەمڕۆ هیچ کایەیەکی تەکنۆلۆژی نییە بە پێچەوانەی مەبەستی خۆیەوە بەکارنەهێنرێ، لە سەیارە و ئەنتەرنێت و مۆبایلەوە بگرە هەتا دەگاتە کەلوپەلی پزیشکی. ویرانکردنی بوارەکانی داهێنان، یان نەهێشتنی هەلەکانی نووسین بابەتێکی زانستی و فیکری گرنگە کە ئێمەی کورد ئاورمان لێ نەداوەتەوە، سەرەڕای ئەوەش حاڵەتێکی نامۆ و ناتەندروست نییە. ئەوە نووسەری جددییە دەبێ ئەو شەڕە بکات، سەرەتا شەڕ لەگەڵ خۆی، بۆ ڕزگارکردنی خۆی، ڕزگارکردنی بەشێکی کەم لەو ڕوحی نووسینەی بەر ویران بوون کەوتووە. جاری دووەم ئەو هێرشە ویرانکەرە پانتایی خوێندنەوە لە ئارامیدا کەم دەکاتەوە، فەزای خوێندنەوەی تەندروست هەڵدەتەکێنێ و خوێنەر لەو فەزایەدا ئارامی و ئاسایشی خۆی لەدەست دەدات. پاراستنی ڕوح و پێناسەی خوێنەری، سادەیی و ڕوح سووکی خوێنەری، گەرموگوڕی و خولیای خوێنەری تاکە خۆش بەختییە کە دەبێ هەر هەموومان بە ئومێدییەوە بین. بەلای منەوە لەدەستدانی ڕوحییەتی خوێندنەوە، سادەیی خوێنەر لەدەستدانی هەموو ڕایەڵەکانی خۆشنوودی و داهێنانە.

بەشێکی دیکەی ئەو شەڕانەی داهێنان و نووسین کەوتوونەتە ناوی کە نە تەندروستن و نە عەقڵانین، ئەو شەڕانە تەنیا بەهیوای کوشتنی شەوقی داهێنان و نووسین دەکرێن. شەڕێکی هەمەلایەن و گۆڕەپان فراوانە، سەرکردایەتی و پلاندارێژی ئەو شەڕانەش سیستمی بەڕێوەبردن و ڕێکخستنی ڕۆشنبیریی لەو وڵاتەدا. بە هەدەردان و خەسارکردنی سامانی وڵاتە لە ڕێگای ڕاگەیاندنی حزبەکان و وەزارەتی ڕۆشنبیرییەوەیە لەو وڵاتەدا.

وەزارەت لەڕێگای پلانی ڕۆشنبیرییەوە کاردەکات؟ تەلەفزیۆنەکان لەکوێدا لەخزمەتی داهێناندان؟ کێن ئەوانەی نەخشەی بەرنامەکانیان دادەڕێژن؟ لەکوێدا ڕۆژنامەکان گرنگی بەبواری ڕۆشنبیری دەدەن؟ ئەو هەموو نەوە نەزۆکە کێن بێ بەرنامە خستوویانەوە؟ کێن ئەوانەی لە دەزگا ڕۆشنبیری و چاپخانەکاندا بڕیار لەسەر کایەکانی ڕۆشنبیری دەدەن کە هەر هەموویان بەسەرمایەی ئەو وڵاتە بەڕێوەدەچن، کە جگە لەگاڵتەکردن بەخەڵوەتی نووسین کارێکی دیکەیان نییە.

هەست دەکەم لە بابەتەکەم دوورکەوتوومەتەوە. ڕەخنەی ئەدەبی چۆن دەبینی؟ تۆ کە سیستمی ڕۆشنبیری وڵاتەکەت دەستێکی نادیار و لەوپەڕی هەمەجیدا

بەڕێوەی بەرێ، ڕەخنەی ئەدەبی کە کایەیەی تەواو ڕۆشنبیری و فیکرییە، دەبێ لەکوێدا بێت؟ من بۆ خۆم هەتا ئەو نووسینە ستایش ئامێزانەش ناخوێنمەوە کە لە ڕۆژنامەکاندا هەموو ڕۆژێ بەناوی ڕەخنەوە بڵاودەکرێنەوە. هەوڵی ڕەخنەییمان هەیە، بەڵام تائێستا سیستمێکی ڕەخنەییمان نییە گوتاری ڕەخنەیی لەسەر دامەزرابێ، بەڵام لە هەوڵە تاکە کەسییەکان بێ ئومێد نیم.

ڕامان: چەند ڕۆمانێکت نووسیوە، لەنێوان ڕۆمانی یەکەم و دوا ڕۆمانتدا ئەو جیاوازییە شێوازیانەی لەم نێوانەدا بەدەستت هێناون، یان پێی گەیشتووی کامانەن، یان دەتوانیت دەربارەی شێواز و زمانی هەریەک لە ڕۆمانەکانت قسەمان بۆ بکەیت؟

جەبار جەمال غەریب: بۆ ئەو پرسیارەتان پێویستە لە چەند بابەت بدوێم.

* شێوازی ڕۆمان، فۆرم و پێکهاتەی ڕۆمان.
* ئەو شێوازەی من لە نووسینی ڕۆمان بەکاری دەهێنم.
* جیاوازی شێواز لە ڕۆمانێکەوە بۆ ڕۆمانێکی دیکە.
* لە هەمووی گرنگتر زمان لەو ڕۆمانانەدا.

هەر لەبەر ئەوەشە هەوڵ دەدەم وەڵامی هیچ کام لەو پرسیارانە ڕاستەوخۆ نەدەمەوە، بەشێوازێکی تازەی وەڵامدانەوە لەبابەتێک دەدوێم کە دەشێ لەشوێنێکدا وەڵامی ئێوەش بێت.

من لەنووسیندا شێت و کوشتەی ئەزموونم، ئەزموون بەمانا سادە و ساکارەکەی و دوور لەو مانایانەی بابەتەکە بەرەو ئاڵۆزی دەبەن و وشەی ئەزموونگەریش دروست دەکەن کە من بۆ خۆم ناتوانم لەگەڵ ئەو وشەیە تەماس دروستکەم.

یەکێک لە هاوکارە هەرە گرنگەکان کە منی ڕاکێشایە ناو دنیای نووسین، داهێنان نەبوو، بەشداریکردن نەبوو لە دەوڵەمەندکردنی دنیای فیکر و ڕۆشنبیریمان، بێ گومان نەشم دەویست ببمە بەردەوامیی هیچ کەس و چیرۆک لە وجاغکوێری ڕزگار بکەم، نا ئەوانە هیچی نەبوو. ئەوەی ڕایکێشامە ناو نووسین مومارەسەکردنی ژیانێکی دیکە. ئەزموونکردنی ژیان و کایەیەکی دیکە بوو، زۆر بەسادەیی من لەو ژیانی واقیعییە بێزار و بریندار و شکستە بووم، ویستم لەو دنیا فراوانەدا لە شوێنێکی دیکە، لە زەمەنێکی دیکە وجودی خۆم بدۆزمەوە، بەڵام خۆپەرست و کەللەڕەقیش بووم نەمدەویست تەسلیمی ئەو دنیایە بم کە بەدوایدا دەگەڕام. دەمویست ئەو دنیایە لە خەڵقندەی خۆم بێت، بیگۆڕم و بیگوازمەوە و تێک و مەکانی دەم و دروستی بکەمەوە، بێ گومان ئەو شوێن و جێگایە جگە لەنووسین شتێکی دیکە نەبوو.

ئەو دنیا تازەیەی دۆزیمەوە تاکە مەرجێکی زۆر بچووکی هەبوو ئەویش ئەوەبوو ئەو ژیانە واقیعە هیچ و هەموو شتێکە توور هەڵدەم و نەگەڕێمەوە سەری، ئەوەش مەرجێکی زۆر ئاسان و سادە بوو لەو کائینە تازەیەوە بۆ کائینێکی فێڵباز و ساختەچی کە ناوی مرۆڤە و منیش بە تەبیعەتی فسیۆلۆژیم سەر بەو تیرەیەم.

دیسانەوە دەڵێم من شێت و کوشتەی ئەزموونم، دەستم کرد بە چیرۆک نووسین بەوپەڕی سادەیی، چیرۆکی (شەوی یەڵدا) و (پاشەڕاو) و (ئەسپی سپی)م نووسی. ئەوەندە جوان نووسیمن عاشقیان بووم. ئەو کوڕە بچووکەی لەشەوەی یەڵدا باسی دەکەم، کە تورەگەیەک کەو کەرەوانەیان بەپشتت داداوە تا بیباتەوە ماڵ، بەناو بەفر و تەنیا و لەشەودا، ئەو کوڕە ئەوە منم، ئەوە منم تا ئێستا نەگەیشتوومەوە ماڵ لەنووسیندا نەبێت، من لەکوێ دەتوانم بەو شەوە لەناو بەفر بگەڕێم. دڵنیا بن دنیا هەموو بەستەڵەک بێت و خەڵک لەسەرمان بمرن من تەنیا ئەوەندەم بیرکەوێتەوە کە لەگەڵ شیلانی خوشکم لەبن لێفەیەکی کۆن خەوتبووم بەسە بۆ ئەوەی هەرگیز سەرما کارم تێنەکات.

لەوانە گوزەرام و ئەزموونێکی دیکەم هەڵبژارد، لەو ئەزموونەدا زمان بووە هاوڕێم، بووە ڕوح و هێز و کەرەسەم، بووە هەموو شتێک. ئەو زمانە لە (هەتکی ڕوح) فریام کەوت، ئەو زمانە لەزەتی بوون و خەڵقکردنی لە (هەنسکی ڕەش)دا پێ بەخشیم.

وازم لەویش هێناو زمانم کردە فۆرم و دەربڕین، هەتا ئێستاش نازانم من چۆن لەگەڵ نووسینی ژنانی ئاودا نەمردم. ژنانی ئاو لای من ئەزموونێکی سەیر و بێ وێنەیە لەکاتی نووسینیدا هەستم دەکرد لەدوای هەموو وشە و ڕستەیەک ئیدی ژیان هۆیەکی نامێنێ بۆ بەردەوامی، خودا ئەزموونکردنی جۆرێک لەخلود بەو شێوەیە تەنیا بەمن بەخشی تائێستاش کە من ئەو وشانە دەڵێم نەوەدونۆ ژن لەدامێنی گوریس لەسەر ئاو سەما دەکەن، ئەو سەمایەش تەنیا بۆ منە، من لەوێم لە کەنار ئاوەکە، لە قووڵاییی ئاوەکە، بەڵام لەشێوەی بەرد دا.

من تەنیا دەمتوانی ئەو ژیانە تازەیەم کە خۆم خەڵقم

کردبوو ئەویش لەنامووسی تۆز و بادا دەریای سپی ناوەڕاست شەق کەم و بێ ئەوەی بنەپێیەکانیشم تەڕ بن لێی بپەڕمەوە. تاکە هەڵەی من ئەوە بوو کە جارێکی دیکە ئەو توانا لە بن نەهاتووەی خۆم لە کارەکتەری ناو نووسینەکانم واز لێ دەهێناو بێ پەیمانیم دەکرد و دەهاتمەوە ناو ئەو ژیانە هیچە.

من پێویستم بە ئەزموونی دیکەیە نەک لەنووسین لە مومارەسەکردنی ژیان، بۆیە هاتم بوومە «شێخی داموس» و یاوەری مەسیح. من تاکە کوردم بوویمە یاوەری مەسیح بەبێ ئەوەی بیپەرستم. من ئەوەندەی لەگەڵ پێغەمبەرەکاندا ژیاوم هەرگیز و نیو ئەوەندە لەگەڵ کەس نەژیاوم. وەکو چۆن پەیمانم پێدان باسی ئەزموونی خۆم بکەم، دەمەوێ خاوەن بەڵێن بم، بەڵام دڵنیام ئەزموونی ژیان و نووسینم لەشێخی داموسدا بگێڕمەوە بیست و سێ ڕستە لەو ڕۆمانەدا ئینتیحار دەکەن، چونکە بەڵێنم پێداون نهێنییەکانیان بۆ کەس باس نەکەم.

هەر لەو جۆری ئەزموونە «چناری شیر»م نووسی. چناری شیر کە تائێستا لای بەشێک لەهاو زمانەکانم گران و زەحمەتە، جۆرێکی زۆر تایبەتی ژیانی منە. دەشێ ئەوانە لای ئێوە هەمووی قسەی بێ مانابن، بەڵام لای من بەتایبەتی لەبەکارهێنانی وشە لە چناری شیردا، پەیکەرە زێڕەکەی زێوس کە نرخێکی لەبن نەهاتووی لەدنیای کولتووریدا هەیە لەو ئاستەدا نییە لەگەڵ هیچ کام لە ڕستەکانی ناو چناری شیر بەراوردی کەم. من لە چناری شیردا بەباڵایەکی زۆر سەیرەوە ژیام. دەستم تا ئەو ئەندازەی بمەوێ درێژ دەبوو. چاوم بەرانبەر خۆر نەترووکاند. لەزەتی جنسی لەچناری شیردا نەبڕایەوە. کام گۆڕەی هەزار ساڵ لەوەوپێش لێدراوە بە وشەیەک زیندووم دەکردەوە.

سوورن لەسەر ئەوەی زیاتر بدوێم و زیاتر نهێنییەکانی ئاشکرا کەم، دەیانەوێ لەدنیا لەکتێبێکدا بدوێم و قەڵەمم وشک بێت. دەیانەوێ دەرگای باران بکەمەوە و «لەسەرباران دەنووسم» بهێنمە ناو باس. خۆشم ئەوەندەی هەموو دنیا حەز دەکەم لەسەر مەلەک ڕێحان بنووسم، دەمەوێ فەرزەنتان بەوێنەوە پێناسێنم، ئەو برایانەم دەیانەوێ بۆنەکانی کەمال دڵشا بشکێنم و بەو لاپەڕانەوەی وەرکەم. من خۆشم دەمەوێ، بەڵام هێزێک ڕام دەگرێ کە نازانم چییە؟

ڕامان: ئەی وەرگێڕان، ئایا لەخزمەتی ئەدەبی کوردیدا بووە؟ وەرگێڕان ڕۆڵی لە بەرەو پێشچوونی ڕۆمان و چیرۆکدا هەبووە، ئەگەر ئەوەش بزانین کە ئەو بەشە کەمەی وەرگێڕدراوە پێشوازی باشیان لێکراوە، ئەمەش تا چەند لەڕێگای خوێندنەوەوە بەرهەم هاتووە؟

جەبار جەمال غەریب: هەردووک دیوەکەی وەرگێڕان واتا کردنە کوردی ئەدەبیاتی نەتەوەکانی دیکە، کە ئەو بەشەیان تاڕادەیەک لێی دواین، سەرەڕای کرچوکاڵی بەشێکی زۆر لە ڕۆمان و چیرۆکە وەرگێڕاوەکان و کردنە کوردییان لەزمانی دووەم و سێیەمەوە، وەرگێڕان ئەمڕۆ تا ئاستێکی باش چۆتە پێشێ و خوێنەری سادە کە تەنیا زمانی کوردی بزانێ، دەتوانێ تاڕادەیەک ئاگاداری ئەدەبیاتی دنیا بێت.

ئەوەی بەلای منەوە گرنگە وەرگێڕانی ئەدەبی کوردییە بۆ زمانانی دیکە، هەوڵی شەخسی دراوە و تاڕادەیەکیش سەرکەوتوو بووە، بەڵام ئەو هەوڵانە لەلایەن کورد بووە و لەئاستی زۆر سادەدا، نووسەرێک بەهۆی شوێن و مەقامی خۆیەوە لەڕێگای هاوڕێکانییەوە بابەتێک، یان شیعرێک، یان چیرۆکێکی کردووە بە عەرەبی، یان بە فارسی و لە دەزگایەکی کوردیش و بە پارەی کورد چاپ کراون و لەفەزای کوردیشدا بڵاوکراونەتەوە و کەمێک دۆست و هاوڕێ نەبێ، دەنا خوێنەرەکانیشیان هەر کوردە حەیاتەکەی خۆمان بووە.

ئەوەی من مەبەستمە، نووسەرانی هەموو دنیا لەگەڵ بڵاوبوونەوەی کتێبێکیان ئیدی کار بۆ وەرگێڕان و چاپکردنی دەکرێ بەزمانانی دیکە لەسەر ئاستی زۆر بەرز و بەبێ ئەوەی نووسەرەکە هەوڵی شەخسی بدات دەزگای تایبەت بەپلانێکی ورد کار بۆ وەرگێڕانی دەکرێ. لێرەدا هەم نووسەرەکە لەسەر ئاستی ڕەمز و مادی سوودمەند دەبێت و دەچێتە ناو پێشبڕکێکان و دەبێتە ناو، هەم کولتوور و ڕۆشنبیری وڵاتەکەشی دەچێتە ئاستێکی بەرزتر. من لەوە دڵنیام کە ئەدەبی کوردی بەرهەمی وای تێدایە کە شایانی وەرگێڕان و چاپکردنە لەلایەن دەزگا هەرە بەناوبانگەکانەوە، بەڵام ئەوە کاری کولتووری جدی و ئەدەبناسی خەمخۆری دەوێت.

لەگەڵ هەموو ئەوانەشدا من باوەڕێکی پتەوم بە بەردەوام بوون هەیە، چونکە ئەوە خەون و خەیاڵی منە و دەبێ لەو واقیعە بێ ڕەحم و نووسەر کوژە بیپارێزم.